

I. CONSTITUTIONES CONVENTUS PETRICOVIENSIS DE ANNO DOMINI 1511^a

Sigismundus etc. significamus tenore praesentium universis, quorum interest, praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris, quia dum in hoc generali regni nostri concilio cum praelatis et baronibus ad consultandum super regni nostri negotiis et necessitatibus conveniremus, nuntii terrarum, qui ad hoc ipsum concilium cum plena potestate a terris missi erant ad ea concludenda, quae ad defensionem regni attinent, inter alia, quae hic^b egerunt, id etiam summis precibus a nobis efflagitarunt, ut in his, quae ad libertatem communem augendam et conservandam et item ad iuris processum ordinandum attinent, ipsis de gratia et munificentia nostra provideremus. Nos vero auditis eorum precibus, quia iustae et ideo impetrabiles videbantur, consentientibus tam ecclesiasticis, quam saecularibus consiliariis nostris, omnia infrascripta rata et firma censuimus esse, et tandem harum litterarum serie, quarum tenor inferius sequitur, decrevimus et in publicum dari fecimus.

[1]^c Imprimis autem^d, quod ad diversitatem consuetudinum processus iudicarii attinet, qui^e omnibus^f terris regni^f diversus est, ut in unam aliquam formulam redigatur, promissimus et praesentibus litteris pollicemur, quod designabimus in terra Cracoviensi aliquot ex nobilitate viros, iuris terrestres peritos, qui revisis praedictis omnium terrarum consuetudinibus, per palatinos ad nos mittendis, possint eundem et uniformem ubique iuris processum invenire et conscribere, quem nos demum ad palatinos transmissuri sumus, ut illi cum castellanis, officialibus et reliqua primaria nobilitate illum revideant et examinent usque ad futurum generalem conventum, in quo nos tandem id, quod omnibus aequabile videbitur, approbabimus, et confirmatum in omnibus regni nostri iudiciis perpetuo servandum statuemus.

[2]^g Item licet antiquis statutis constitutum est, ut fluvii Wisla, Wartha et alii debeant esse liberi et navigabiles¹, contumacia tamen quorundam subditorum nostrorum factum est, quod hactenus propter saepes, quae obstacula vocant, et molendina, in ipsis fluminibus facta, sunt impervii et liberae navigationi minime patentes. Ideo statuimus, ut praedicta flumina sub poena^h sexaginta marcarum purgentur et in eis ostia fiant, per quae naves onustae et trabes contextae sive strues, quae vulgo *trafty* vocantur, libere devehī possint. Quod sub eadem sexaginta marcarum poena hinc ad medium Quadragesimae² fieri debet. Quod si secus quis facere auderet, tunc ad nostrum iudicium citatus, in primo termino tanquam peremptorio condemnari debet in praedicta sexaginta marcarum poena. Cui etiam poenae nova obstacula in iisdem fluminibus facientes volumus subiacere.

[3]ⁱ Item quia cussio monetae omnibus nostris gravis et quodammodo damnosa videbantur³, nos, qui eorum subditorum nostrorum utilitatibus prospicere cupimus, ipsam monetam duntaxat a sacra Paschae proxima [20 IV 1511] cudi faciemus.

[4]^j Item ne praedicti nostri subditi in cancellaria nostra, a notariis plus iusto graventur, decernimus, quod deinceps a citationibus nihil accipiat, a procuratorio tres grossi, a litteris

^a Tekst ten oparty został na MK₁, t. 25, k. 6-8 (z wyjątkiem formuły wstępnej i art. 1-5, brakujących tam na skutek uszkodzenia karty). Zaznaczone w nim zostały odmianki z tekstu drugiego, zawartego w MK₂, t. 26, k. 1v-3v. Zaznaczone też zostały odmianki VL. Na podstawie MK₂ uzupełniono formułę wstępną i artykuły 1-5.

^b hinc MK₂.

^c W tekście MK₂ artykuły nie mają rubryk, stąd brak ich tutaj także w art. 1-5. Por. wyżej przypis a. W VL art. ten opatrzonej jest rubryką: De processu iudicario in unam formulam redigendo.

^{d-d} Brak tych słów w VL.

^e qui in VL.

^{f-f} regni terris VL.

^g W VL artykuł ten opatrzonej jest rubryką: Ut fluvii Wisla, Warta et alii sint liberi et navigabiles.

^h VL tu i poniżej: paena.

ⁱ Artykuł tego brak w VL. ^j W VL artykuł ten nosi tytuł: Taxa literarum cancellariae nostrae regiae.

¹ Por. statuty z 1447 r. (VL, t. I, s. 151) oraz w niniejszym wydawnictwie statuty piotrkowskie z 1496 r., art. 43.

² To jest do niedzieli Laetare, 30 marca 1511 r.

³ Por.: Ordinatio novae mediorum grossorum monetae in officina monetaria Cracoviensi cudendae, z 30 kwietnia 1507 r., CIP, t. III, nr 21, s. 62-64.

commissionis cum mandato decem grossi, a litteris consensus super bona nostra regia duo floreni, ab aliis vero inscriptionibus communibus duae sexagenae; item a quibuslibet litteris clausis sex grossi, a litteris salvi conductus duodecim grossi, a litteris perpetuis in pergamenis cum serico sexagenae quinque solvantur. Praedictam autem taxam litterarum nostrarum observandam decrevimus favore nobilitatis regni nostri, quam in hoc speciali praerogativa condonare volumus. Cives vero, iudaei et homines extranei^k solvent litteris iuxta arbitrium et voluntatem cancellariae nostrae.

[5]^l Item ad retundendam audaciam istorum, qui in perniciem subditorum nostrorum nova depositoria Vratislaviae et Francofordiae inducere decreverunt, statuimus nostros mercatores esse prohibendos, ne ad praedictas civitates negotiandi gratia se conferant vel aliquas res et merces illic deferant, utque et illi peregrini ad regnum nostrum etiam negotiandi gratia non admittantur. In qua re successive, meliori deliberatione habita, id quod melius et utilius ordinandum videbitur, statuimus⁴.

[6]. **Ne nobilitas a frumentis propriis solvat^m**. Item statuimus, id quod antiqua etiam constitutione est cautum⁵, ne regni nostri nobilitas a frumentis et rebus, proprio et domestico labore quaesitis, ad ulla telonea nostra solvenda sit obligata, a quorum solutione ipsam ⁿpraesentibus litterisⁿ liberam esse volumus; hoc tamen proviso, ne dolus et fraus cuiquam hac in parte patrocinetur.

[7]. ^o**De agris et scultetiis desertis quantum ad solvendum exactiones^o**. Item statuimus, ut agri, orti^p et scultetiae desertae a solvendis exactionibus impositis sint immunes, utque de molendinis secundum antiquas taxas et quittance^q praedictae contributiones exigantur; et qui propter aliquem casum libertate sive immunitate donati sunt, ut ab hisdem^r etiam exactionibus solvendis, praeter *czopowe*, quamdiu eiusmodi immunitatis durat, liberi permaneant⁶.

[8]. ^s**Contra exactores plus debito exigentes^s**. Item volentes praeccludere iniuriarum occasionem, quae plerunque^t ab exactoribus subditorum nostrorum hominibus in exigendis contributionibus fiunt, statuimus, quod deinceps ipsi exactores, si quando ultra formam litterarum universalium insolita taxatione quempiam gravarent, querelis eorundem hominum de talibus iniuriis coram illius terrae episcopo, palatino et castellano respondere et decretis eorum parere tenebuntur^u.

[9]^v **De teloneo^w a Cracoviensibus de et super reformatione viarum exigendo**. Item quia nuntii terrarum Cracoviensium questi sunt iniusta exactione novi telonei, pro reformatione viarum civibus Cracoviensibus concessi⁷, se et suos homines ab ipsis civibus gravari, promittimus, quod Cracoviam venientes, vocatis consulibus et litteris eis datis revisis, quod iustum videbitur, constituemus et deinceps servandum decernemus.

[10]. ^x**De non solvenda exactione ducillorum a nobilitate^x**. Item quia nobilitas regni nostri multa onera reipublicae, et praesertim defensionis contra hostes sustinet, statuimus, ut

^k VL: externi.

^l Artykułu tego brak w VL.

^m Od tego miejsca pojawiają się rubryki na podstawie MK₁. W VL artykuł ten ma tytuł: Nobilitas regni cogi non debet ad solvenda telonea a frumentis et rebus labore suo domestico quaesitis.

ⁿ⁻ⁿ Brak w VL (jak i w drukach z 1524 r.).

^{o-o} W VL: Ut de agris, hortis et scultetiis desertis, publicae contributiones exigantur.

^p VL: horti.

^q VL: quietantias.

^r VL: iisdem.

^{s-s} W VL: Coram quibus iudicibus exactores publicarum contributionum respondere teneantur.

^t Brak w VL. u teneantur VL.

^v Artykułu tego brak w VL.

^w thelonei MK₁.

^{x-x} W VL: Nobiles regni, coquentes cerevisiam in civitatibus et oppidis ad usum suum domesticum, immunes esse debent a solvenda contributione *czopowe*.

⁴ Por.: Ordinatio de commerciis cum terris Silesiae praesertim vero cum civitate Vratislaviensi non exercendis, z 24 kwietnia 1511 r., CIP, t. III, nr 72, s. 160-162.

⁵ Por. wyżej, statuty piotrkowskie z 1496 r., art. 52; sejm piotrkowski z 1504 r., art. 6; konstytucje sejmu koronacyjnego krakowskiego z 1507 r., I, art. 5; konstytucje sejmu piotrkowskiego z 1510 r., I, art. 12, 13, 29.

⁶ Por. niżej, nr II i III.

⁷ Idzie tu o przywilej Jana Olbrachta z 19 kwietnia 1501 r. (Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, cz. I, ed. F. Piekosiński, MMAH. t. V, Kraków 1879, nr 208, s. 298-301).

quicumque in civitatibus et oppidis ad usum suum privatum^y domesticum cervisiam^z braxaverint, dummodo id non in fraudem fiat, ad solvendam contributionem, dictam *czopowe*, minime teneantur.

[11]. ^{aa}**Constitutio super institores et mechanicos**^{aa}. Item ne subditi nostii a mercatoribus et artificibus nimium graventur, statuimus, ut mensura antiquitus constituta a mercatoribus servetur, nec eam aliquis audeat facere brevior; contrarium facientes a palatinis et capitaneis iuxta statutum⁸ puniantur. Et similiter fiat de pretiis rerum, ut illa palatini constituent et transgredientes puniant⁹.

[12]. ^{ab}**De poena contra evocantes nobilitatem extra districtum**^{ab}. Item statuimus, ne quis audeat quempiam nobilem^{ac} extra districtum suum evocare, praeter regiam et officii causam, quae non habet districtum; contrarium faciens quatuordecim^{ad} marcarum poena puniatur.

[13]. ^{ae}**De alienatione bonorum per homines steriles**^{ae}. Item quia iure divino et humano permissum est hominibus disponere de rebus suis pro eorum arbitrio et voluntate, statuimus, quod steriles homines omnia bona sua haereditaria possint alienare iuxta suam voluntatem.

[14]. ^{af}**Correctio statuti de inutili sculteto**^{af}. Item errorem in statuto de inutili sculteto¹⁰ iusta interpretatione corrigere volentes, statuimus, ut pro verbo „recipere” verbum „praecipere” ponatur¹¹.

[15]. ^{ag}**De colloquiorum communium celebratione**^{ag}. Item quia multae negligentiae multaque errata et dampna^{ah} fiunt inter subditos nostros per omissam generalium iudiciorum, quae colloquia vulgo nuncupantur, observationem, statuimus ut palatini illa iudicent praemissa in binis terminis praecedentibus proclamatione, ita ut in tertiis terminis deinceps iudicentur.

[16]. **De potestate procuratoris, pro suo principali in iudicio comparentis**. Item antiquum statutum aequa moderatione interpretantes¹² statuimus, ut procurator, sive possessionatus, sive non possessionatus, habens sufficiens procuratorium, possit in iudiciis comparere omniaque agere et exercere, quae ipsius principalis causam vel causas attinent seu tangunt, etiam partem citatione verbalit^{ai} alias *nadwornym* citare et iudicem movere ac alia omnia facere, quae ad defensionem causae pertinent; praeter inscriptiones, quas nec novas facere, nec de antiquis quietare, nec pecunias tollere inscriptas poterit sine praesentia sui principalis seu actoris.

[17]. ^{aj}**Ut spisne in exactionibus non exigatur**^{aj}. Item statuimus, ut *spisne* non exigatur in exactionibus et decimis pecuniariis, et similiter in exactione duorum grossorum, quae vulgo regalia vocatur.

^y privatum et MK2.

^z cerevisiam VL.

^{aa-aa} W VL: De mensura antiquitus constituta a mercatoribus servanda.

^{ab-ab} W VL: Paena contra evocantes quempiam extra proprium districtum. *Tu i poniżej w tekście: paena zamiast poena.*

^{ac} Brak w VL.

^{ad} quatuordecem VL.

^{ae-ac} W VL: Libertas alienandi bona omnia, sterilibus hominibus concessa.

^{af-af} W VL: Corrigitur statutum de inutili sculteto.

^{ag-ag} W VL: De agendis generalibus iudiciis, quae colloquia nuncupantur.

^{ah} damnosa MK2, damna VL.

^{ai} Słowo opuszczone w MK2.

^{aj-aj} W VL tytuł ten brzmi.: De non exigendo spisne.

⁸ Statut krakowsko-warcki z 1423 r., art. 31: De fraternitatibus civitatum et rebus per pallatinum et capitaneum statuendis (*Polskie statuty ziemskie*, s. 128-129). Statuty nieszawskie (w niniejszym wydaniu pod datą, 1496 r.) art. 32); statuty piotrkowskie 1496, art. 68; konstytucje sejmu koronacyjnego z 1507 r., I, art. 14, 15, 24; II, art. 6.

⁹ Por. statuty cytowane w przypisie 8, a także: konstytucje sejmu radomskiego 1505, I, art. 19, i konstytucje sejmu piotrkowskiego 1510 r., I, art. 5.

¹⁰ Por. statut krakowsko-warcki z 1423 r., art. 24: De sculteto inutili aut rebelii (*Polskie statuty ziemskie*, s. 126).

¹¹ Zdaniem O. Balzera (CIP, t. III, nr 69, s. 154, przyp. 12), skoro w cytowanym tu artykule statutu warckiego wyraz *recipere* użyty jest dwukrotnie, idzie o ustęp pierwszy. Miałby on zatem po poprawce brzmienie: dominus potest praecipere scultetiam suam et vendere.

¹² Idzie tu zapewne o interpretację postanowienia statutów Kazimierza Wielkiego: De procuratoribus sive interlocutoribus causarum in iudicio (*Polskie statuty ziemskie*, art. 10, s. 67).

[18]. ^{ak}-**De solutione duorum grossorum ex hominibus monasteriorum**-^{ak}. Item gravaminibus quorundam^{al} monasteriorum providere cupientes, statuimus, ut exactionem duorum grossorum ita solvant villae et possessiones ipsorum, sicuti villae nobilium eam solvere consueverunt.

[19]. ^{am}-**De suscipiendis Polonis in monasteria**-^{am}. Item iniquam consuetudinem quorundam in regno nostro monasteriorum sustollere^{an} cupientes, ad quae fratres gentis duntaxat Germanicae suscipi solent in contemptum Polonicae nationis, statuimus, ut quisque dominorum episcoporum in sua diocesi videat privilegia talium monasteriorum, et si iisdem privilegiis id non sit expressum, ut soli Germani ad dicta monasteria suscipiantur, provideat, ut promiscue Poloni et Almanii^{ao} deinceps recipiantur.

[20]. ^{ap}-**De taxa litterarum in iudicio terrestri**-^{ap}. Item quia notarii terrestres et castrenses, alicuius actum^{aq} sive inscriptionem in libro terrestri seu castrensi quaerentes, nobilitatem immodice taxare pro labore quaerendi consueverunt, statuimus, ut ipsi notarii nihil posthac exigere audeant pro labore quaerendi: pro litteris vero pergamineis^{ar} cum appensis sigillis decem grossorum salario sint contenti, ex quibus sex iudici, duo subiudici et duo notario terrestri cedant. A papyreis^{as} vero litteris sub sigillis^{at} iudicis et subiudicis unus grossus, a condemnatione in poena^{au} contumaciae duo grossi, a condemnatione in lucro quatuor grossi, a memoriali iuxta antiqua statuta¹³ quatuor grossi solvantur.

[21]. ^{av}-**De sale in partes remotiores devehendo**-^{av}. Item promittimus copiam salis non esse devecturos ad omnes illas terras, ad quas navibus deportari solet, ut quaeque praedictarum terrarum sale, antiquitus uti solito, et nunc copiose uti possit. Et ut iusto pretio a mercatoribus nobilitati et vulgo vendatur, palatinorum^{aw} cura erit^{aw} providendum.

[22]. ^{ax}-**De poena contra capitaneos et tenutarios granicies negligentes**-^{ax}. Item quia ex querelis nobilitatis accepimus multos damnis affici negligentia capitaneorum et tenutiariorum bonorum nostrorum, qui per iudices commissarios accersiti ad limitanda bona cum bonis praedictae nobilitatis venire recusant, huic igitur incommodo occurrere volentes, statuimus, ut si deinceps capitanei vel^{ay} tenutarii nostri accersiti venire neglexerint ad eosdem limites faciendos, poena^{az} viginti octo marcarum per nos puniantur, quarum medietas parti, reliqua medietas nobis et successoribus nostris cedere debet.

[23]. ^{ba}-**De consuetudine circa citationes terrestres observata abolenda**-^{ba}. Item ad abolendam iniquam consuetudinem in terra Sochaczoviensi, in qua citationes ob immutatam litteram, vel dictionem vel mutam^{bb} seu mancam in ea scriptam propositionem, vel propter intercismam cassari solent cum amissione causae, statuimus, ut eiusmodi consuetudo, utpote pernicio^{bc}, non teneatur, nec deinceps alicui ullum afferat nocumentum. Propter indecentias vero et defectus citationis, correctus actor poena consueta, potest meliori citatione^{bd} causam relevare et denuo incipere¹⁴.

[24]. ^{be}-**Statutum de filiis et filiabus colonorum**-^{be}. Item moderationem statuti Serenissimi olim domini Ioannis Alberti¹⁵ fratris et praedecessoris nostri, de filiis colonorum de villis absque consensu dominorum et haeredum non dimittendis, quod nonnullis consiliariis nostris

^{ak-ak} W VL: Villae et possessiones monasteriorum adaequantur villis nobilium in solvenda exactione duorum grossorum.

^{al} quorundem MK2.

^{am-am} W VL: De Polonis ad monasteria regni suscipiendis.

^{an} subtollere MK2; tollere VL.

^{ao} Aelmanni VL.

^{ap-ap} W VL: Taxa litterarum iudicii terrestres,

^{aq} actus MK2.

^{ar} pergamineis VL.

^{as} papireis VL.

^{at} sigillo MK2.

^{au} poena VL.

^{av-av} W VL: De sale devehendo ad illas terras ad quas navibus demitti solet.

^{aw-aw} erit cura

MK2

^{ax-ax} W VL: Poena contra capitaneos et tenutarios venire negligentes ad faciendos limites.

^{ay} videlicet MK2.

^{az} poena VL.

^{ba-ba} W VL: Aboletur consuetudo terrae Sochaczoviensis in cassandis citationibus observata.

^{bb} mutilam VL.

^{bc} pernitiōsa VL.

^{bd} conditione MK2.

^{be-bc} W VL: De filiabus colonorum in matrimonium collocatis.

¹³ Statuty Kazimiena Wielkiego, art. 14: De memorialis sive pamyatne solutione (Polskie statuty ziemskie, art. 47, s. 83) oraz statut krakowsko-warcki: De memoriali alias pamyatne (ibidem, art. 14, s. 124).

¹⁴ Artykuł ten opublikowany też został w Iura Masoviae Terrestria, t. II, nr 197, s. 137.

¹⁵ Por. wyżej statuty piotrkowskie z 1496 r., art. 49.

parum aequum et libertati communi contrarium videtur, ex iusta causa de voluntate et consilio consiliariorum nostrorum ad futurum conventum generalem suspendimus. De filiabus vero eorundem colonorum, propter matrimonia, ^{bf} quae libera esse volumus^{bf}, statuimus, quod si quis non possessionatus duxerit filiam alicuius kmethonis possessionati, apud illam in possessione manere debet; et similiter immissione filiae apud possessionatos maritos remaneant in matrimonio collocatae. Idem de viduis observandum censem^{bg}.

Harum, quibus sigillum nostrum est subimpressum, testimonio litterarum. Datum in conventionem generali Pyotrkiensi, sabbato in crastino festi^{bh} sancti Valentini anno Domini millesimo quingentesimo undecimo [15 II 1511], ^{bi} regni nostri quinto^{bi}.

II. LITTERAE UNIVERSALES SUPER EXACTIONES IN CONVENTU GENERALI PIOTRKOWIENSI DATAE^a

Sigismundus ^b Dei gratia rex Poloniae etc.^b, universis et singulis principibus, tam spiritualibus quam saecularibus, reverendissimis et reverendis in Christo patribus, dominis archiepiscopis, episcopis necnon magnificis, generosis, nobilibus, famosis et providis palatinis, castellanis, capitaneis, tenutariis, terrigenis, nobilibus et quibusvis aliis dignitariis, officialibus et eorum vicesgerentibus, advocatis, scultetis civitatumque et oppidorum, tam nostrorum quam quorumcunque subditorum nostrorum, magistris civium consulibusque ac communitatibus, et generaliter omnibus subditis nostris spiritualibus et saecularibus, cuiuscunque status, conditionis et praecminentiae existentibus, bona quaecunque, tam spiritualia quam saecularia, civitates, oppida, villas, molendina, tabernas, possessiones et alia bona quocunque nomine nuncupata habentibus, et signanter in terra N.^c et districtibus eiusdem existentibus, sincere et fidelibus nostris dilectis, salutem et gratiam regiam. Sincere et fideles nobis dilecti^d.

[1]. Conventum hunc generalem cum consiliariis status utriusque regni nostri ac etiam cum^e nuntiis^f terrarum celebrantes, egimus summa cura et diligentia, ut contra tam frequentes impetus Tartarorum, quibus regnum crudeliter quotannis vastari solet, defensionem opportunam communi omnium consilio constitueremus^g, sive, ut ob eam^h rem praesidia servarentur in terris Russiae, ordinaremus.

[2]. Pro servandis itaque praesidiis ad duos annos sequentes communi omnium consilio et assensu laudatum est, ut quilibet tam spiritualis quam saecularis status, bona et possessiones habens, census sui de laneo possessionato quolibet sex grossos usualesⁱ monetae Polonicae, in regno currentis, hoc anno duntaxat pro dominica Laetare proxima [30 III 1511], omni dilatione omnino remota, in manus infrascripti exactoris solvat et contribuat¹.

[3]. Laudatum item est et constitutum, ut fertones per decursum duorum annorum, immediate sese sequentium, in omnibus terris de lanceis et agris possessionatis et cultis, hiis duntaxat,

^{bf-bf} W VL słowa te ujęte są w nawias.

^{bg} Na tym kończy się tekst w VL.

^{bh} Wyras opuszczony w MK₂.

^{bi-bi} Słowa opuszczone w MK₂.

^a Tekst ten oparty jest na MK_{2A}, t. 24, k. 3v-4 oraz MK_{2B}, t. 26, k. 6v. O. Balzer (CIP, t. III, nr 65, s. 141-144) uwzględnił także odmianki, zawarte w tekście Księgi poborowej ziemi przemyskiej i sanockiej. To trzecie źródło stanowi scalenie obydwu uniwersałów z 1511 r., to jest tego i następnego; w niniejszym wydawnictwie odmianki te pomijamy, ograniczając się tylko do wersji zawartej w MK.

^{b-b} Słowa opuszczone w MK₂. O. Balzer zrekonstruował cały tytuł na podstawie analogicznych aktów: Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithwaniae, Russiae, Prussiaeque dominus et haeres (CIP. t. III, nr 65, s. 143).

^c W MK_{2A} i MK_{2B} pozostawiono tu okienko.

^d W MK_{2B} ostatnie zdanie opuszczono.

^e eum MK_{2B}.

^f nuntiis MK_{2B}.

^g constituerimus MK_{2A}, MK_{2B}.

^h Wyras opuszczony w MK_{2B}.

ⁱ usualis MK_{2B}.

¹ Por. CIP, t. III, nr 67: Mandatum ad episcopos regni et collectoribus spiritualibus ad contributionem sex grossorum de censibus agrorum in bonis personarum status spiritualis exigendam instituendis, s. 146-147.